

Gelu Duminică

DACĂ NU EȘTI CUMINTE, VINE ȚIGANUL ȘI TE FURĂ!

mituri, prejudecăți și adevăruri despre romi

Cuprins

O pledoarie pentru libertate (Marian Preda)	11
I. România, o țară tânără în căutarea unei identități.....	21
II. O scurtă istorie a romilor în spațiul românesc.....	35
III. O libertate fără memorie.....	79
IV. Despre identitatea românească.....	101
V. Holocaustul romilor.....	141
VI. În comunism și după.....	151
În loc de concluzii.....	173
Epilog.....	189
Să nu uităm niciodată! (Mircea Dumitru).....	203
Bibliografie.....	213

O pledoarie pentru libertate

În cartea sa, Gelu Duminică își asumă o triplă identitate: de etnic rom care a fost discriminat și rezonază puternic atât cu etnia, cât și cu subiecții individuali prezentați în carte; de sociolog și profesor, aici în ipostaza de a scrie o lucrare ce poate fi folosită și ca manual, o sinteză consistentă a istoriei sociale a comunității romo din spațiul românesc; și de activist social pentru drepturile romilor, care evaluează contexte, critică politicile publice trecute și prezente și propune soluții alternative mai eficiente și mai adecvate la contextul național și global actual. Cele trei ipostaze ies în evidență, chiar dacă identitățile lui Gelu, de atâtea ori dovedite, sunt mult mai numeroase și adesea contrastante în aparență: minoritar prin autoidentificare, dar și majoritar prin educație și prin asumare; discriminat, dar și foarte bine educat pe teme de discriminare; activist social angajat, dar și cercetător obiectiv și neutru axiologic.

Cele trei ipostaze în care se plasează autorul sunt corespunzătoare și celor trei componente majore ale cărții: este o colecție de povești cutremurătoare ale romilor discriminați, marginalizați, ignorați; este o istorie socială a lor ca etnie, povestea documentată a trecerii romilor prin cinci secole de sclavie și de discriminare; și este, mai ales în final, un docu-

12 / ment-manifest prin care sunt descrise discriminarea și excludiunea socială a romilor în ansamblu, ca minoritate, dar și a unor segmente din rândul etniei cum ar fi femeile rome și copiii/elevii romi.

Tema ne este expusă de Gelu Duminică încă din titlu. Este vorba despre acel „țigan” generic, venind din negurile istoriei sclaviei, segregării, separării etnice, necunoașterii noastre, discriminării. Același „țigan” care reprezintă de fapt doar varianta facilă pentru alteritate în general, varianta disponibilă în cele mai multe comunități rurale sau urbane în care pe la marginea localității, prin târguri sau pe stradă, vânzând produse manufacturate de ei, romii, de obicei „invizibili”, se intersectau meteoric cu majoritarii, dar trăiau în lumi paralele. Povestea titlului cărții este însă doar prima dintr-o serie de povești, de mărturii cutremurătoare, de personaje ale cărții pe care Gelu Duminică le-a adunat ca să spună direct sau prin intermediari o parte din propria tragedie. Autorul ne spune: „Oamenii nu se schimbă prin date sau prin statistici. Se schimbă prin povești. Prin întâlniri. Prin emoție.” Si emoțiile transmise prin carte sunt omniprezente, sunt puternice și sunt semnificative.

Din ipostaza de sociolog și de profesor, Gelu a scris această carte și ca un manual pe care să-l folosească la cursul „Minoritate și Echitate”, pe care îl predă permanent la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București, sau la prelegerile ocazionale precum cursul-spectacol cu taraf „În căutarea demnității”, o inovație cultural-pedagogică extrem de interesantă. Am văzut acest din urmă spectacol organizat de Gelu Duminică împreună cu maestrul Marian Mexicanu și taraful său în mai multe rânduri: în fața studenților în mediul universitar, în fața rectorilor și prorectorilor din Consorțiul Universitaria sau la reședința ambasadorului Marii Britanii, în fața întregului corp diplomatic al ambasadorilor străini la București. De fiecare dată, istoria romilor a fost povestită de Gelu Duminică și cântată de taraf

ca o poveste a muzicii lor izvorâtă din suferințele de secole. Și a fost de fiecare dată o experiență informativă și formativă emoțional, un eveniment impresionant. Studenții au devenit foarte interesați de etnie și de cultura ei, mai mulți rectori au lansat imediat invitații pentru ca evenimentul să fie replicat și în universitățile lor, iar ambasadorii au pus întrebări despre cum și ce proiecte de suport pot sprijini. De acum, prin această carte, participanții la cursurile lui Gelu sau la evenimente culturale despre romi vor putea consulta și o bibliografie „pentru acasă”.

Din perspectiva informației conținute cartea este extrem de densă. Gelu Duminiță a reușit să facă o sinteză a evidențelor cu relevanță pentru istoria romilor adunate din cercetări științifice, din proiecte diverse, din documente, din alte cărți sau din teze de doctorat. El arată, de exemplu, că *markerii* genetici dovedesc că romii au migrat spre Europa din regiunea de Nord a Indiei în valuri succesive care au trecut prin regiuni din Asia, Nordul Africii sau Europa în drumul lor spre Țările Române. Sunt menționate, de asemenea, ipotezele privind cauzele migrației romilor sau primele atestări documentare privind robia romilor în Țările Române (secolele XIV și XV). Și urmează multe alte date despre perioadele sclaviei, dezrobirii romilor, perioada de adaptare dificilă la viața în libertatea juridică, dar și dependența economică generată de lipsa proprietății, în special a pământului, care genera lipsa resurselor minimale necesare unei vieți autonome și prospere. Toate acestea, inclusiv perioada comunistă, cu programele de asimilare forțată a romilor, își au locul în capitolele destinate preponderant perspectivei istorice.

Sunt impresionante mărturiile din documente precum cele ale mănăstirilor sau cele ale unor călători străini care au trecut prin Țările Române în perioada robiei romilor și au relatat despre forme de pedeapsă incredibile aplicate robilor și despre tratarea lor sub orice nivel al demnității umane sau al perceptelor creștine.

Toate aceste mărturii pe care Gelu Duminică le-a adunat într-o sinteză cutremurătoare la nivel emoțional și relevantă din perspectiva evidențelor științifice constituie un tablou complex al istoriei minorității rome din România.

Nu în cele din urmă, o altă perspectivă din care cred că autorul a scris cartea aceasta este cea a îndemnului la înțelegere și la acțiune. Istoria romilor nu trebuie doar descrisă și cunoscută, ea trebuie să fie învățată, reamintită și folosită ca argument pentru a schimba instituții și comportamente astfel încât să nu se mai repete niciodată. Gelu Duminică ne reamintește că mult timp nu s-a spus nimic, iar acum nu se spune destul în manualele școlare despre istoria și cultura romilor, că nu avem niciun muzeu al istoriei romilor – subscriu și adaug că, din păcate, nu avem în București niciun muzeu al regimurilor autoritare, al dictaturilor din România din secolul XX (dictatura legionară, regimul Antonescu, dictatura comunistă) în care tragediile românilor, evreilor, romilor și altor minorități să fie descrise, pentru a nu mai fi repetate în viitor. Într-un astfel de muzeu, tragica istorie a romilor sub dictaturi ar trebui să aibă, desigur, o secțiune aparte.

Pledoaria aceasta pentru libertate și pentru reamintirea lipsei libertății la care etnia romă a fost supusă timp de secole străbate întreaga carte. Ea se încheie cu povestea emoționantă a traumei, a „violării permanente” a libertății din timpul sclaviei, transmisă prin mai multe generații începând cu Arun, stră-stră-bunicul autorului, eliberat din robia formală, legală, cu un secol și jumătate în urmă. Gelu Duminică povestește cum desființarea robiei a fost un pas formal important, dar lipsa resurselor economice, inerția post-robie a atitudinilor discriminatoare față de romi, marginalizarea geografică, segregarea au persistat în generațiile următoare și au repercusiuni chiar și azi. Toate acestea trebuie înțelese de noi și de generațiile următoare. Iar sinteza pledoariei finale, obiectivul și speranța lui Gelu fuseseră formulate de

el într-un capitol anterior: „Și poate, într-o zi, copilul rom va spune în fața clasei: *Bunicul meu a fost sclav, dar eu sunt liber. Pentru că România m-a văzut.* Iar ceilalți copii vor aplauda, nu din obligație, ci din conștiința că libertatea lui e libertatea lor. Așa începe vindecarea. Așa România va deveni, cu adevărat, acasă pentru noi toți.”

Oricât de mult am empatizat și am simpatizat anterior cu conaționalii noștri de etnie romă, prin această carte s-au mai adăugat niște straturi de informații relevante pentru tragedia lor, dar și o doză consistentă de speranță pentru o lume în care elementele identitare de orice fel să nu mai fie surse și cauze ale tratamentelor discriminatorii. „Vindecarea începe cu un act simplu: de a asculta. Să stăm în cerc, fie el real sau imaginar, și să lăsăm vocile romilor să curgă”, ne spune Gelu Duminică încă din primele pagini.

Prof. Univ. Dr. Marian Preda

august 2025

Prolog

„Dacă nu stai cuminte, vine țiganul și te ia!” – am auzit-o prima dată undeva pe când aveam vreo șase-șapte ani. Eram în curtea unei vecine românce, în timp ce mâncam cireșe cu prietenul meu, având genunchii juliți de la o căzătură, iar acele cuvinte m-au lovit direct în cap. Nu știam cine e acel „țigan”, ce fură el, de ce vine, dar știam că trebuia să fiu și mai cuminte. Peste timp, cuvintele au rămas. Le-am auzit în magazine, în școli, în glume de autobuz. Nu erau doar vorbe. Erau lecții de frică. Iar pentru mine, era etalonul stigmei.

În România, „țiganul” nu e un om. E un personaj. O fantomă care pândește, o metaforă a năravului rău, o scurtătură către umilire. Dar cu cât am crescut, cu atât am realizat că acel cuvânt – rostit cu nonșalanță sau cu dispreț – ascunde o poveste mult mai adâncă. Nu despre frică, ci despre ignoranță. Nu despre hoție, ci despre uitare. O poveste care trebuie spusă. Pentru că altfel, vom continua să ne educăm copiii cu vorbe care ne dezumanizează vecinii.

Și atunci am început să caut. Nu definiții. Ci rădăcini.

Romii nu sunt apariții spontane din negura periferiilor. Sunt parte din țesătura acestui loc – prezenți aici de secole, lucrând pământul, cântând de sărbători, suferind în tăcere,

crescând copii, clădind visuri, sperând. Și totuși, în limbajul nostru, în proverbele care ne dau gustul înțelepciunii populare, în zicătorile care ne antrenează memoria colectivă, ei apar ca anomalie, ca fundal al fricii, nu ca parteneri de drum.

Dar cum am ajuns aici? Și ce e de făcut?

Așa începe călătoria acestei cărți: o plimbare prin memoria cuvintelor, prin istoria romilor în România, prin felul în care poveștile nespuse se transformă în stigmate și cum, prin cunoaștere, putem transforma o frază de sperietoare într-un simbol al vindecării.

Pe măsură ce pătrundem mai adânc în labirintul acestei istorii, observăm cum proverbele și expresiile populare nu sunt doar frânturi de limbaj, ci arhive ale mentalității. Ele spun ce am învățat să credem – și, uneori, ce am fost condiționați să nu înțelegem. „Vine țiganul și te fură” nu este un accident lingvistic, ci rezultatul unui proces lung, în care un grup a fost privit de sus, de departe și, mai ales, fără curiozitate sinceră.

Dar ce se întâmplă când începem să privim cu atenție?

Când ne apropiem de comunitățile rome, nu mai găsim personaje din folclor, ci oameni reali. O bătrână care coase cu răbdare straie de nuntă, o adolescentă care visează să devină avocată, o mamă care-și îndeamnă fiica să termine liceul și să nu se lase descurajată de colegii care râd de accentul ei. Fiecare poveste rupe un fragment din zidul clivajului. Fiecare zâmbet autentic, fiecare lacrimă de neputință, fiecare gest de solidaritate ne scoate din literatura fricii și ne invită în realitatea complexă a unei comunități vibrante, dar rănite.

Romii nu cer să fie idealizați. Nu vor altare, ci recunoaștere. Nu cer elogii, ci spațiu. Spațiu în discurs, în școală, în stradă, în conversație. Spațiu în care să nu fie întrebați de ce

sunt „așa”, ci ascultați atunci când spun ce au trăit. Istoria lor nu este un episod minor în narațiunea românească, ci o piesă centrală care, ignorată, face ca tot *puzzle*-ul să rămână incomplet.

Când începem să învățăm această istorie, se întâmplă o schimbare subtilă și profundă: limbajul nostru se transformă. Începem să căutăm cuvintele potrivite. Să ne îndoim de expresiile rostite automat. Să recunoaștem că unele glume nu sunt nevinovate. Să ne gândim de două ori înainte de a rosti un proverb. Și nu din frică de „corectitudine politică”, ci din respect. Din dorința de a construi o societate în care nimeni nu mai trebuie să se explice doar ca să fie acceptat.

Am început această carte cu o amenințare de copil, o frază rostită în joacă, dar care lovește în inimi reale. În capitolele care urmează voi deschide o ușă către o lume ignorată, dar plină de forță. Și voi continua împărtășindu-vă un vis care nu e doar despre romi, ci despre felul în care ne putem re-imagina ca națiune. O națiune care nu-și ascunde părțile marginalizate, ci le aduce în lumină. Care nu-și construiește siguranța pe frică, ci pe înțelegere.

Dar ce înseamnă, în fond, să ne vindecăm prin limbajul generat de o cunoaștere solidă?

Să ne gândim la vorbele aruncate în treacăt, cele rostite în tramvai, la televizor, în curtea școlii. Să le disecăm, nu cu mânie, ci cu luciditate. Și dacă facem astea, poate vom înțelege că în „vine țiganul și te fură” nu e doar o etichetă nedreaptă, ci o istorie tăcută a fricii transmise de la o generație la alta. O frică care nu aparține romilor, ci a celor care au fost învățați să se teamă fără să cunoască.

Pe lângă fiecare cuvânt degradant, există o poveste ne-spusă. Și locul unde o altă poveste merită spusă. În loc de „te fură”, poate ar trebui să învățăm că romul a fost furat de liber-

20 tate, de demnitate și de locul său în istorie. În loc de „vine”, poate ar trebui să învățăm că romul a fost mereu aici, nu ca o sosire nepoftită, ci ca o prezență constantă, ignorată. În loc de „dacă nu stai cuminte”, poate ar trebui să ne mișcăm toți din zona confortului spre zona adevărului.

Vindecarea începe cu un act simplu: de a asculta. Să stăm în cerc, fie el real sau imaginar, și să lăsăm vocile romilor să curgă. Să auzim despre bucurii, despre dureri, despre ce înseamnă să crești într-o lume care te numește „problemă” înainte să fii persoană. Să auzim despre adolescenții care ascund că sunt romi ca să poată fi iubiți. Despre părinți care se tem să meargă la primărie. Despre bătrâni care nu știu să citească, dar știu să povestească lumea cu o înțelepciune rară.

Și să vorbim, și noi. Nu cu obidă, ci cu vulnerabilitate. Să recunoaștem că am râs uneori la glume nedrepte. Că am folosit proverbe fără să le chestionăm. Că am făcut presupuneri fără să privim în ochi. Nu ne naștem curați, dar ne putem purifica prin sinceritate.

Ce ar fi dacă ne-am învăța copiii altfel? Dacă, în loc să-i speriem cu o etnie, i-am învăța să o celebreze? Dacă proverbul s-ar transforma nu în tăcere, ci în resemnificare?

„Dacă nu stai curios, vine (r)omul și-ți spune o poveste.”

Așa poate începe o nouă cultură. Una în care proverbele nu ne separă, ci ne unesc. În care limbajul devine pod, nu zid. În care istoria nu mai este selectivă, ci completă. În care romul nu mai este un semn de exclamare într-o frază dură, ci o voce între vocile care compun o națiune.

CAPITOLUL I

**România, o țară tânără
în căutarea unei identități**

România mea e un amestec de nostalgii, certitudini fragile și speranțe care se încăpățânează să nu moară. E ca o bătrână de la țară, cu basma înflorată, care nu renunță la obiceiurile ei, dar care se trezește dimineața și pornește televizorul să vadă ce se mai întâmplă în lume. În fiecare zi se încruntă și oftează: „Nu mai e ca pe vremuri...” Și poate că nu ar trebui să mai fie, dar ceva în sufletul ei se agață de ce-a fost.

Ne-am învățat să iubim România cu o iubire grea, ca de piatră. Cu dureri istorice, cu răni colective nevindecate, cu identități neterminate și cu priviri suspecte aruncate celor care nu se încadrează în tipar. Am fost învățați că „românul adevărat” e creștin-ortodox, alb, vorbitor de limba română, heterosexual, familist și tradiționalist. Orice deviere de la norma asta e privită fie cu milă, fie cu suspiciune, fie cu revoltă. Aici nu e vorba doar de ignoranță – e vorba de frica profundă că dacă lăsăm prea multe diferențe să pătrundă, pierdem ce avem.

Suntem o țară tânără, deși ne place să ne credem vechi. Poate ne tragem din daci, poate din romani, poate din ambii – dar statul nostru modern abia dacă are vârsta unei bunici. Într-un timp scurt, am trecut prin regate, uniri, dictaturi, revoluții, tranziții și încercări eșuate de democrație. Identitatea noastră e un *puzzle* încă necompletat, cu piese care uneori nu se potrivesc. Și în mijlocul acestei căutări de sine, a apărut presiunea externă: Uniunea Europeană, NATO, globalizare, multiculturalism.

Așa am ajuns să fim în același timp mândri de folclorul nostru, dar și tentați de *mall*-uri și rețele sociale. Să admirăm portul popular, dar să râdem de cei care-l poartă. Să ne jucăm de-a diversitatea, dar să o refuzăm când devine inconfortabilă. Și poate cel mai dureros exemplu e cel al romilor. Sunt aici de sute de ani, dar încă **ne comportăm** cu ei ca și cum ar fi veniți de ieri. **Îi ignorăm, îi marginalizăm, îi învinovățim**, dar ne e greu să acceptăm că ne oglindim în ei. Pentru că, da, romii sunt o parte din România – și felul în care îi tratăm spune multe despre cine suntem.

Când UE ne-a pus în fața unor condiționalități legate de incluziune și diversitate, n-am avut de ales. Am semnat, am promis, am creat instituții, strategii, documente. Dar ce e pe hârtie nu se traduce automat în mentalitate. Aici e lupta reală! Nu în directive, ci în felul în care ne privim unii pe alții pe stradă, în cum vorbim despre „ceilalți”, în ce le spunem copiilor noștri. Încă ne ferim să spunem că România e multiculturală, pentru că am învățat să percepem cultura ca pe ceva fix, unitar și sacru. Diversitatea pare o amenințare, nu o bogăție.

Și totuși, dacă există ceva ce românii știu să facă, e să supraviețuiască. Ne-am adaptat la imperii, la comunism, la capitalism, la lipsuri și la abundențe. Avem o capacitate fantastică de a merge înainte, chiar și atunci când nu știm încotro. Poate că această rezistență la schimbare nu e doar obstacol – poate e și o protecție, un mecanism de apărare al unei identități fragile. Dar vine un moment când protecția devine închisoare. Și cred că acolo suntem acum.

Când spui cuiva că trebuie să fie mai inclusiv, de multe ori ți se răspunde cu un oftat lung și un „Și eu ce să fac?” Nu e răutate, nu e refuz, e oboseală. Românii sunt oboșiți. Oboșiți de tranziții, de promisiuni nerealizate, de lideri care n-au știut să asculte cu adevărat. În această oboseală colectivă, e greu să mai încapă empatia. Și totuși, ea e singura care poate construi punți între lumi care altfel nu se întâlnesc.